Dinî Araştırmalar, Eylül-Aralık 2001, C. 4, s. 11, ss. 113-132.

Cafer Es-Sadık'ın Eserleri

Mehmet ATALAN[*]

ABSTRACT

Jafar al-Sadiq who is the 6th Shi'ite Imamiyyah seems as an important figure in the early years of the second century when Abbasid received the diagnasty from the Umeyye. The works mention Jafar al-Sadiq's studies. Same mysterious sciences as astrology, cefr, augury, talisman, chemistry, magic, and extra ordinary abilities have been referred to Jafar al-Sadiq. Many of these works are avaible as published and handwritten in Süleymaniye Library in Istanbul. The works except Kitab al-Tawhid are works which been referred to Jafar al-Sadiq. This works are the errors stemming from the name of Jafar b. Mohammed. The attribution of the sciences such as astrology, cefr, augury, talisman, chemistry and magic to Jafar al-Sadiq aren't right and they are far from the scientific truth.

KEYWORDS: *Jafar al-Sadiq, Kitab al-Tawhid, Tafsir, Astrology, Cefr.*

Soyu, baba tarafından Hz. Muhammed'e, anne tarafından Hz. Ebu Bekir'e dayanan ve Şii İmamiyye'nin VI. imamı olarak kabul edilen Cafer es-Sadık hilafetin Emeviler'den Abbasiler'e geçtiği hicri ikinci yüzyılın başlarında oluşan ilmi harekette meşhur bir sima olarak göze çarpmaktadır. Hadis, Tefsir, Fıkıh, Akaid, Cedel, Lugat ve Tarih gibi alanlarda yoğun faaliyetlerin

* *Arş. Gör.*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi.

görüldüğü, değişik fikir ve görüşlerin fırkalaşmaya başladığı hicri ikinci yüzyılda İslami konulardaki düşüncelerini daha toplayıcı bir tarzda ortaya koyan Cafer es-Sadık, dönemin gulat fırkalarıyla da mücadele etmiştir.

Araştırmamızda ele alacağımız eserlerin çoğu Cafer es-Sadık'a nisbet edilen eserlerdir. Günümüze kadar bu eserler ile ilgili birkaç müstakil çalışma yapılmıştır.[1] Cafer es-Sadık'a nisbet edilen eserlerin, sayıları ve adları hakkında kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Fuat Sezgin 32 eserini vermesine rağmen[2] Amili ise 24 eserini zikretmektedir.[3] Nisbet edilen bir kaç eser dışında bu eserlerin bir çoğu basılmamıştır. *A'yanu'ş-Şia*'da Cafer es-Sadık'a nisbet edilen bir çok eser, *GAS*'da mevcut değildir. Fuat Sezgin ve Amili'nin tespit ettiği Cafer es-Sadık'a isnat edilen eserlerin birçoğu birbirine uymamaktadır. Eserlerinden isim olarak birbirine benzeyen tek eser "*Kitabu't-Tevhid*"dir.

Cafer es-Sadık'ın fal, cefr, tılsım, huruf gibi sırri ilimlerde uzman olduğu, kitaplar yazdığı, öğrenciler yetiştirdiği, keşifler yaptığı yolundaki iddialar doğru gözükmemektedir. Bu hususta kendisine isnat edilen görüş, bilgi ve eserlerin çoğu, aslında gulat fırkalarına ait olup Cafer es-Sadık'ın bütün Müslümanlar nezdinde saygı gören kişiliğini istismar etmek üzere ona izafe edilmiştir. Cefr, havas, tılsım gibi bir takım gizli ilimlerin, gaybı ve geleceği bilme ile ilgili bazı olağanüstü yetenekler Cafer es-Sadık'a nisbet edilmiştir. Cafer es-Sadık'a nisbet edilen bu eserlerin aidiyeti şüpheyle karşılanmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'nin muhtelif bölümlerinde Cafer es-Sadık'a nisbet edilen bir çok eser ve risale mevcuttur. Çoğunluğu el yazması olan bu eserlerin bir kaç tanesi matbudur.

Amili'nin ve Gölpınarlı'nın Cafer es-Sadık'a ait olarak gösterdiği bazı eserler şunlardır;[4] 1. Ehvaz Valisi Necaşi'ye yazdığı risale, 2. Dini Mese-

---

1 Ulaşabildiğimiz kadarıyla Cafer es-Sadık'a nisbet edilen eserler hakkında iki makale yazılmıştır. Birincisi; Celal Kırca, *"Cafer es-Sadık ve Ona İzafe Edilen Tefsiri"*, EÜİF. Sayı. 6, Kayseri 1989, 95-112; İkincisi; 'İhtiyarat Eyyam eş-Şehr', Leiden 7527'de kayıtlı olan nüshası hakkında, Ebied R. Y. and Young M. J. L. A. "A Treatise On Hemerology Ascribed To Ga'far Al-Sadıq"-"Cafer es-Sadık'a Nisbet Edilen Astrolojik Eseri Üzerine Bir İnceleme. " Arabica C. XXIII. (sayı 3), 296-299.

2 Fuat Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, I-IX, Leiden, E. J. Brill, 1967-84, I/528-531; *Tarihu't-Turasi'l Arabi,* Arapçaya çev. Mahmud Fehmi Hicazi vd., I-VIII, Riyad 1982-88, I/269-273.

3 Amili, İmamu's-Seyyid Muhsin el-Emin, *Ayanu'ş-Şia*, Beyrut 1983, I/668-669.

4 Geniş bilgi için bkz., Amili, *A'yanu'ş-Şia*, II/660 vd; Gölpınarlı, Abdulbaki, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik,* Der Yay., İstanbul 1987, 426.

leleri ihtiva eden risaleleri, 3. Ashabına yazdıkları risale, 4. Ganimetlere dair risaleleri, 5. Abdullah b. Cendüb'e vasiyetleri, 6. Ebu Cafer Numani-Ahvel'e vasiyyetleri, 7. Şia'dan bazıları tarafından "Nesru'd-Dürer" diye anılan risaleleri, 8. Ehli Beyt'e Muhabbet, Tevhid, İman, İslam, Küfür ve Fıska ait sözleri yer alan risaleleri, 9. Geçime, kazanca dair sorulara cevapları, 10. Rızk elde etmek için çalışmaya dair ve Sufiyye'yi ilzam eden risaleleri, 11. İnsanın yaratılışına dair risaleleri, 12. Kısa ve hikmetli sözleri, 13. Cabir b. Hayyan'dan rivayet edilen risale, 14. Kitabu'l-İhlilice, [5] 15. Neshatü, Muhammed b. Meymun ez-Za'farani tercümesinde Necaşi'nin söz ettiği eser, 16. Neshatü, Fazıl b. Iyaz ondan rivayet etti. Necaşi ve Fazıl tercüme etmiştir, 17. Neshatü (Süfyan b. Uyeyne b. Ebi Ümran el-Hilali Necaşi, Cafer b. Muhammed onu neshetti, dedi.), 18. Kitabu Cafer b. Beşi-ri'l-Becili'nin rivayet ettiği kitap.

Bu eserlerden en önemlisi Cafer es-Sadık'a ait olan *Kitabu't-Tevhid*'dir. Bu eser Mufaddal'dan rivayet edildiği için *Tevhidu'l-Mufaddal* denmiştir. [6] Meşhed, Tebriz ve Kazimiye kütüphanelerinde çeşitli nüshaları bulunan bu eser, Fahreddin et-Türkistan'i tarafından 1065'de Farsça'ya çevrilmiştir. [7] Bu eser "Kitab et-Tevhid ve'l-Edille ve't-Tedbiru'l-Merve an Mufaddal b. Amr ani'l-İmamu's-Sadık Cafer b. Muhammed" şeklinde başlar ve Allah'a hamd ile devam eder. Besmelenin sağ tarafına Vakıf yazısı, sol tarafına "İbni Abdi'l-Muid bu kitabı vakfetti, " şeklinde bir vakıf kaydı yer alır. Eser küçük boy 83 sayfa olup, Şirket Matbaası tarafından m. 1329 yılında İstanbul-Dersaadet'te basılmıştır.

Bir gün Peygamber Mescidi'nde İbni Ebi Evca[8] gelip Mufaddal b. Amr'a sorular sormuş; Allah ve Rasülü hakkında münakaşa etmiştir. Daha sonra

---

5 Kitabu'l-İhlilice, Şii kaynaklarda ismi geçen bir eser, Muhammed Hüseyin Muzaffer bu eserden bahsederken Mufaddal b. Amr'ın Cafer es-Sadık'a bir mektubu olduğundan bahsetmektedir. Mufaddal b. Amr, arkadaşlarının bazılarının Allah'ı inkar ettiklerini ve bunlara Cafer es-Sadık'ın cevap vermesini istemektedir. Cafer es-Sadık'ın da bunlarının hepsine cevap verdiğini açıklayan bir eser olduğunu açıklamaktadır. Geniş Bilgi İçin Bkz., Muhammed Hüseyin Muzaffer, *Imam al-Sadıq*, Çev., Jasim al-Rasheed, Ensariyan Foundation, Kum 1998, 137-140; (Ancak bu eserin Kitabu't-Tevhid adlı eserle aynı eser olabileceğini düşünmekteyiz. İhlilice-Myrobalan; Sepicilikte ve boya işlerinde kullanılan helile ağacı meyvası,)

6 Muhammed Hüseyin Muzaffer, *Imam al-Sadıq*, 129.

7 Sezgin, *GAS*, I/530.

8 İbni Ebi Evca'nın isminin Abdulkerim, zındık ve küfür ehlinden olduğu rivayet edilir. Bkz. Cafer es-Sadık, *Kitabu't-Tevhid*, Dersaadet, İstnbul, h. 1329, 4.

da Mufaddal b. Amr, Cafer es-Sadık'a İbni Ebi Evca'nın sorularını sormuştur. Cafer es-Sadık bütün bu soruları birer birer anlatmıştır. Eser tamamen Allah, alem ve alemdeki varlıkları ve bunların yaratılış neden ve hikmetleriyle ilgilidir. *GAS*'da, *Ayanu'ş-Şia*'da bu eserden bahsedilmektedir. Biharu'l-Envar'da da yazılı olması, Cafer es-Sadık'a ait olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü bu eserde Mufaddal b. Amr'a yazdırılan meseleler diğer kaynaklarda Cafer es-Sadık'a ait olarak gösterilen fikirlerle tam bir uyum içerisindedir. Cafer es-Sadık'ın çevresi, ilmi ve dini şahsiyeti dikkate alınırsa bu eserin Cafer es-Sadık'a ait olma ihtimali büyüktür.

Bu eserde Mufaddal b. Amr, zındıkların birisiyle karşılaşmasından sonra Cafer es-Sadık'tan zındıklarla munazaraların nasıl yapılacağına dair bir şeyler yazdırmasını ister. Cafer es-Sadık bu dersleri tevhid delilleri üzerine imla ettirir. İnsanların yaratılışını ve hallerindeki değişimleri ve ondan alınması gereken dersleri açıklamıştır. Ayrıca göğün, güneşin, ayın, yıldızların, gecenin, gündüzün, soğuğun, sıcağın, rüzgarın, yeryüzünün, suyun, havanın, ateşin, yağmurun, kayaların, dağların, taşların, toprağın, ağaçların ve bu tabiat olaylarında bulunan deliller ve ibretlerden bahsetmiştir. Ayrıca Allah'ın kudretinin büyüklüğünü, önceden var olduğunu, ahir olduğunu, kadiri mutlak olduğunu, insanın dünyadan sonra ahirete gideceğini, Allah'ın dini ve dünyevi ilimleri insana verdiğini ve hiçbir şekilde insanın gaybı bilemeyeceğini ifade etmektedir. Cafer es-Sadık'a nisbet edilen bu eserler iki bölümde incelenecektir.

A. Cafer es-Sadık'a Nisbet Edilen Tefsirler

1. Tefsiru'l-Kur'an

Fuat Sezgin'in *GAS* adlı eserinde[9] ve Brockelmann'ın *GAL* adlı eserinde[10] bu kitabın beş nüshasından bahsedilmektedir.

a. Aligarh Nüshası:[11] Aligarh 2976111/28 numarada kayıtlıdır. 138 varaktır.[12]

9 Sezgin, *GAS*, I/529.

10 Carl Brockelmann, *Geschichte Der Arabischen Litteratur*, I-II, Leiden 1943-49, I/321.

11 Kamil Hüseyin tarafından hazırlanan Hindistan Aligarh İslam Üniversitesi Arapça, Farsça ve Urduca Yazmalar Fihristi, Aligarh, 1909, Bkz. Doç. Dr. Yusuf Ziya Kavakçı, *İslam Araştırmalarında Usul*, Ankara 1976, 187.

12 Sezgin, *GAS*, I/529.

b. Buhar Nüshası; [13] Buhar 13 numarada kayıtlıdır. Sezgin, 309 varak olan bu nüshanın hicri 1019 (h. XI. asır) 'da yazıldığını[14] ifade eder.

c. Bankipora Nüshası[15] Bankipora 18. 2/1460 numarada kayıtlıdır. 233 varak olan bu nüsha, h. XII. asırda yazılmıştır. [16]

d. Ch. Beatty Nüshası: Ch. Beatty 5253 numarada kayıtlıdır. 137 varak olan bu nüsha h. X. asırda yazılmıştır. [17]

e. Nafiz Paşa Nüshası: Süleymaniye Nafiz Paşa 65'de kayıtlı olup, 154 varaktır. Cafer es-Sadık'a nisbet edilen bu nüsha tetkik edildiğinde üzerindeki kağıda Tefsiri Hazreti İmam Cafer es-Sadık yazılarak kitaba yapıştırıldığı görülmektedir. Kapak siyah kartondan yapılmış olup ve sırtı bez ile kaplanmıştır. Kitabın üzerindeki yazı Osmanlıca'dır. Bu da gösteriyor ki yazı sonradan yapıştırılmıştır. [18] Bu nüsha 225x168 mm ebatında olup, yazısı nesih hattı ile yazılmıştır ve her varak 19 satırdır. Kağıdı parlak sarı renktedir. Üzerinde es-Seyyid Osman Sabahattin el-Mevlevi tarafından vakfedildiğine ilişkin vakıf kaydı yer almaktadır. Yazının altında mühür ve 1270 tarihi bulunmaktadır. Ancak nereye vakfedildiği belli değildir. [19]

Fuat Sezgin'e göre bu tefsir XI. yüzyılda yazılmıştır. [20] Ancak eserin üzerinde böyle bir tarihe rastlanılmamaktadır. Cafer es-Sadık'a nisbet edilen bu eser bizzat kendisi tarafından yazılmamıştır. Bu eserin ilk ravisinin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Harb olduğu eserden anlaşılmaktadır. O, Cafer es-Sadık'ın tefsirlerini bir araya toplamıştır. Ahmed b. Muhammed bu tefsirleri Ebu Tahir b. Me'mun, Ebu Muhammed Hasan b. Muhammed b. Hamza, babası Muhammed b. Hamza, amcası Ebu Muhammed Hasan b. Abdillah, Ali b. Muhammed b. Ali b. Musa er-Rıza, babası Musa b. Cafer, babası Cafer b. Muhammed es-Sadık senediyle rivayet eder.[21]

---

13 Buhar Kütüphanesi Yazmalar Fihristi, Calcuta 1923, Bkz., Kavakçı, *a. g. e.,* 191.

14 Brockelmann, *Supp,* I/321; Sezgin, *GAS,* I/529.

15 Bankipore Umumi Şarkiyet Kütüphanesi Arapça ve Farsça Yazmalar Fihristi, Paris 1918, Bkz. Kavakçı, *a. g. e.,* 189.

16 Brockelmann, *Supp,* I/321; Sezgin, *GAS,* I/529.

17 Sezgin, *GAS,* I/529.

18 Celal Kırca, "*Cafer es-Sadık ve Ona İzafe Edilen Tefsiri*", EÜİF. Sayı. 6, Kayseri 1989, 106-107.

19 Kırca, "*Cafer es-Sadık ve Ona İzafe Edilen Tefsiri,* " 107.

20 Sezgin, *GAS,* I/529.

21 Cafer es-Sadık, *Tefsiru'l-Kur'an*, İstanbul, Süleymaniye-Nafiz Paşa No: 65, v. 2a-2b.

Ancak Brockelmann, Buhar ve Bankipore nüshalarını rivayet edenin Muhammed b. İbrahim b. Cafer en-Numan olduğunu belirtmektedir.[22]

Bu iki ravi birleşip Cafer es-Sadık'ın tefsirle ilgili yorumlarını bir araya getirerek ona izafe etmişlerdir[23] Nafiz Paşa nüshasındaki rivayet ile Sülemi'de Zey'ur'un tahric ettiği tefsirlerin karşılaştırılmasıyla aynı sonuca varılmaktadır. Sülemi ve Nafiz Paşa nüshalarını karşılaştırdığımızda değişik yorumlar yapıldığı görülmektedir. Zey'ur'un Sülemi'den tahric ettiği tefsiri ile Nafiz paşa nüshası arasında Besmele'nin yorumu hariç hiçbir âyette benzerlik görülmemektedir. Çünkü tahric edilen bölüm belirli sürelerden oluşan âyetlerden ibarettir. Mesela, Allah'u Teala "Biz Ev'i insanlar için sevap kazanma ve güven yeri yaptık. "[24] buyuruyor. Tahric edilen nüshada Cafer es-Sadık bu âyeti şöyle açıklamaktadır: "Burada, Ev Muhammed'dir. Ona inanan, Onun Peygamberliğini doğrulayan güvenliğe kavuşmuş olur. "[25] *Tefsiru'l Kur'an'da ise:* "Ev Allah'ın yer yüzündeki ahdidir. Kim ona girerse Allah'ın ahdi içine girmiş gibi olur. Geri duran da Allah'ın ahdinden geri durmuş olur. "[26]

Bir başka âyette Allah; "Sonra kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere verdik. Onlardan kimi nefsine zulmeden, kimi mutedil, kimi de Allah'ın izniyle hayırda ileri gidendir. "[27] buyurmaktadır. Cafer es-Sadık Zey'ur'un Sülemi'den tahric ettiği tefsirinde bu âyeti ise şöyle açıklamaktadır: "Önce onlara mümin dedi, sonra kullarımız dedi. Fazl-ü keremiyle onları nefsine izafe etti. Sonra muamelelerinin çeşitli olduğunu bildiği halde hepsini temiz kıldı. "[28] şeklinde tefsir etmektedir. Şeyh Saduk'un İtikadatı'nda ise Cafer es-Sadık bu âyeti "Burada, kendine yazık edenlerin, İmamın hakkını tanımayanlar; itidalli olandan, imamın hakkını tanıyan ve Allah'ın izniyle iyiliklere koşandan da, bizzat imam kastedilmiştir.[29] şeklinde yorumlamıştır. Bir çok âyetin karşılaştırılmasında buna benzer sonuçlar karşımıza çık-

---

22 Brockelmann, *Supp*, I/321
23 Kırca, *"Cafer es-Sadık ve Ona İzafe Edilen Tefsiri"*, 108.
24 Bakara, 2/125.
25 *Kitabu's-Sadık Hakaiku't-Tefsiru'l-Kur'an ve Misbahu'ş-Şeria*, İşraf, Ali Zey'ur, I. Baskı, Beyrut 1993, 93.
26 Cafer es-Sadık, *Tefsiru'l Kur'an*, v. 9a.
27 Fatır 35/32.
28 *Kitabu's-Sadık Hakaiku't-Tefsiru'l-Kur'an ve Misbahu'ş-Şeria*, 155-156.
29 Şeyh Saduk, Ebu Cafer Babeveyh el-Kummi (381/991), *Risalatu'l-İ'tikadati'l-İmamiyye*, çev. E. R. Fığlalı, Ankara 1978, 134.

maktadır.[30] İlk dönem eserlere bakıldığında hiç bir tefsirde Cafer es-Sadık'ın rivayetlerinin birbirine uymadığı görülmektedir.

Cafer es-Sadık'a nisbet edilen Tefsiru'l-Kur'an ilk tefsirler arasında yer almaktadır. İzafe edilen bu tefsir 'İşari Sofi' tefsir okulunun ilk temsilcisi olma özelliğine sahiptir. Bu tefsirin, tefsir tarihi içinde önemli bir yeri bulunmaktadır.[31] Bu tefsirlerin Cafer es-Sadık'a nisbet edildiği görülmektedir. Çünkü bu tefsirlerde tamamen tasavvuf terminolojisi yer almaktadır. Cafer es-Sadık her şeyden önce zühdi manada bazı tefsirler yapsa da, Mutasavvıflar arasında anonim tefsirler Cafer es-Sadık'a bağlanmıştır.[32] Cafer es-Sadık'a nisbet edilen tefsirde rivayet yönünden hatalı nakiller mevcuttur.[33] Ayrıca Sülemi'nin naklettiği rivayetlerden Cafer es-Sadık'tan gelen nakillerin zayıf ve şüpheli olduğu anlaşılmaktadır.[34] Cafer es-Sadık'-tan gelen bazı tefsirleri ihtiyatla karşılamak gerekir. Çünkü Cafer es-Sadık zamanında henüz tasavvuf terminolojisine girmemiş olan bazı ifadeler vardır.[35] Bu sebeple, Tefsiru'l-Kur'an'ın Cafer es-Sadık'a nisbet edildiği açıktır. Ancak bu tefsirin ondan bazı izler taşıdığı söylenebilir.

2. Kitabu Menafiu Süveri'l Kur'an: Bu eser Umumi Garbiyye'ye dair olup Kur'an surelerinin herkesçe bilinemeyecek özelliklerini sıralar. Eserin üç ayrı nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır. *Kitabu Menafial Süveri'l Kur'an'il Azim;* Süleymaniye Fatih 650/1'de kayıtlıdır. 1a-13a varakları arasındadır. Bu eseri vakfeden Sultan Mahmud Han'dır. Bu eser Cafer es-Sadık'a nisbet edilen tefsirlerden biridir.

Ayrıca Süleymaniye Ayasofya 1870/8'de kayıtlı olan bu tefsir; 222a-227b varaklar arasında olup, her varak 17 satır ve yazısı nesihdir. Menafiu'l-Kur'an'da Fatiha Suresi'nin faydalarından bahsedilmektedir. Mesela, Fatiha Suresi'nin açıklamasını şöyle yapmaktadır: "Kim Fatihayı yazar ve kendisinde acı ve sıkıntı bulunan birisine asarsa acılardan kurtulur. Kim bunu bir haceti için yolculuk yaparken okursa, Allah onun işlerini kolaylaştırır."

---

30 Geniş Bilgi İçin Bkz., Celal Kırca, *"Cafer es-Sadık ve Ona İzafe Edilen Tefsiri"*, 109.

31 İsmail Cerrahoğlu, *"Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller"*, Ankara 1968, 132; Celal Kırca, *"Cafer es-Sadık ve Ona İzafe Edilen Tefsiri"*, 110.

32 Süleyman Ateş, *Sülemi ve Tasavvufi Tefsiri*, İstanbul 1969, 15.

33 Ateş, *Sülemi ve Tasavvufi Tefsiri*,, 92-93.

34 Ateş, *Sülemi ve Tasavvufi Tefsiri*,, 96.

35 Süleyman Ateş, *İşari Tefsiri Okulu, AÜİF yay.*, Ankara 1964, 55.

Yine Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi 699/4'de kayıtlı Menafiu'l-Kur'an el-Azim adlı eser de Fatiha suresi ile başlamıştır. Cafer b. Muhammed es-Sadık'tan rivayet edildiğine göre kim Fatiha'yı bir gün, (...)[36] okursa Allah onun günahlarını affeder. Kim bunu temiz bir suyla acı çeken yerine yazarsa acılardan kurtulur. Eser Bakara ve diğer surelerle devam etmektedir.

Bu eserler, daha çok Cafer es-Sadık'a nisbet edilen fal ve benzeri eserlere daha uygundur. Çünkü Cafer es-Sadık'a nisbet edilen fal ile ilgili eserlerin tamamı bu tarzda yazılmıştır. Bu yazma nüshaları arasında bile, bazı farklılıklar görülmektedir.

3. *Fâl el-Kur'an'ul-Azim:* Bu eser İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Giresun 108/17'de kayıtlıdır. 204x146 mm ebadında, 170-176 varakları arasında olup her varak 28 satırdır. Eser, yumuşak meşin kaplı ve şirazelidir. Eserde Bakara, Ali İmran, Nisa, Maide, En'am, Araf, Enfal, Tevbe, Yunus, Hud, Yusuf, Rad, İbrahim, Hac, Nahl, İsrail, Kehf, Meryem, Taha, Enbiya surelerinde geçen bazı âyetlerin neye delalet ettikleri yer almaktadır.

4. *Vahyü'l-Esrar:* Bu eser İstanbul Süleymaniye H. Hüsnü Paşa 249/4'de kayıtlıdır. 207x153mm ebatında, 75-81 varakları arasında olup, her varak 21 satırdır. Nesih yazı ile yazılmış ve mukavva ciltlidir. Risalenin eser levhası da Cafer es-Sadık'a nisbet edilmektedir. Hicri X. ve XIII. yüzyılda istinsah edilen iki yazması Hamidiye Süleymaniye'de bulunmaktadır. Eserin 75. varakının girişinde "Bu risale Cafer es-Sadık'ındır, Besmele, sonra Vahyü'l-Esrar diye isimlendirilir" yazılıdır. Bu eserde Mirac gecesi Hz. peygamberin Allah'a sorduğu suallere alınan cevaplar sıralanır ve Ali b. Ebi Talib'den rivayet edilmektedir. Bu eserde Hz. Peygamber'in Allah'a "Hangi amel daha faziletlidir, sorusuna Allah'u Teala, "Ey Ahmed! Benim yanımda tevekkül'den ve benim taksimime rızadan daha üstün bir şey yoktur. Benim için sevişenlere, benim için ilişkiyi kesenlere, bana tevekkül edenlere, benim için sılai rahim yapanlara muhabbetim vacip oldu. Benim muhabbetimin bir alameti, nihayeti ve gayesi yoktur. İlim bakımından yükseldikçe, güzel ahlak bakımından tevazu sahibi olurlar. Onlar mahlukata benim baktığım gibi bakarlar."[37] şeklinde mukabelede bulunmuştur.

---

36 El yazmada bu kelime silinmiştir. Bizce gece manasına gelen "leyl" olabilir.

37 Cafer es-Sadık, *Vahyu'l-Esrar*, Süleymaniye-H. Hüseyin Paşa, 249/4, v. 75.

5. Havassu Süveri'l Kur'ani'l Azim: Bu eser 180x120, 135x70 mm ebatında, 13 varak, her varakı 9 satır ve rik'a hattı ile yazılıdır. Ramazan Sıtkı tarafından 1314 yılında yazılmıştır. Mukavva ciltli ve eserin başında "Haza Kitabu Havassu Süveri'l-Kur'ani'ş-Şan" yazılıdır. Havassu Kur'an'il-Azim, IV/XI. yüzyılda istinsah edilmiş nüshalarının bulunduğu bilinen bu risalenin bir yazması Darü'l Kütübü'z-Zahiriyye'dedir.[38] Bu eser muhteva olarak Menafiu'l-Kur'an adlı eserlere benzemektedir. Eser besmele ve Allah'a hamd ile başlamıştır. Devamında Kur'an sureleri okunduğunda neye delalet ettiği ifade edilir. Mesela, eserde "Kim Fatiha Suresini sabah namazından sonra okur ve sabah namazının niyetiyle farz arasında hasta şifası için 14 kere fatiha suresini okursa, Allah'ın izni ile şifa bulur. " açıklaması yapılır.

6. Kummi'nin Cafer es-Sadık Adına Rivayet Ettiği Tefsir: Bu tefsir, Kummi tarafından Cafer es-Sadık'dan rivayet edilmiştir. Meclisi'nin ansiklopedik çalışması olan Biharu'l-Envar'da basılan bu tefsir, ilk dönem Şii tefsirlerin önemli bir kaynağı olduğu ifade edilmektedir.[39] İlk dönem Şii kaynaklara bakıldığında, Cafer es-Sadık'ın böyle bir tefsirinden bahsedilmemektedir. Çünkü Cafer es-Sadık'ın Şii kaynaklarda Kur'an âyetlerinin bazılarını bu tür rivayetlerle açıkladığı görülmektedir.

7. Hakim es-Semerkandi'nin Sevadu'l-Azam'da Bahsettiği Tefsir: Semerkandi eserinde, Cafer es-Sadık'ın bir tefsirinden bahsetmektedir ve bu tefsirin güvenilir olduğunu açıklamaktadır.[40] Ancak bu tefsirin nasıl bir tefsir olduğu hakkında hiçbir bilgi vermemiştir.

B. Cafer Es-Sadık'a Nisbet Edilen Astroloji, Fal, Kimya, Cefr/Cifr ile İlgili Eserler

Cafer es-Sadık'ın yüzlerce kitap ve risale yazdığı ileri sürülür. Yaşadığı dönem ve kendi ilmi dikkate alınırsa bilhassa kimya, fal ve cefr gibi konulara dair kitapların onun eserleri olması imkansız gibidir. Bu konuda hayli müsamahakar olanlar bile Cafer es-Sadık'ın bu alanlarda eser yazıp yazmadığının bilinmediğini söylemektedirler.[41]

---

38 Sezgin, *GAS*, I/530.
39 Muhammed Bakır b. Muhammed el-Meclisi, *Biharu'l-Envar*, II. Baskı, 1-111, Beyrut 1401/1983, 93/1-97.
40 Hakim es-Semerkandi, (412/1021), *Sevadu'l-Azam*, İstanbul 1304, 33.
41 Sezgin, *GAS*, IV/129-130.

Cabir b. Hayyan'ın Cafer es-Sadık'a ait 1000 varaklık muhtelif eserleri 500 risalede topladığı ifade edilmektedir.[42] Cafer es-Sadık'a nisbet edilen fal, kimya ve cefr ile ilgili eserlerin ona ait olmadığı görülmektedir. Öğrencisi olduğu bildirilen Cabir b. Hayyan'ın hocasının bu ilimlerle ilgili tek bir eserini zikretmemesi de bu şüpheleri doğrulamaktadır.[43] Cabir b. Hayyan'ın kimya ile ilgili eserine bakıldığında, bu eserlere dair bilgi görülmemektedir.

Şia, Cafer es-Sadık'ın, kazanılmış ilimler yanında tevarüs yoluyla vehbi ilimlere de vakıf olduğu kanaatindedir. Çünkü "Peygamber bu ilmi Ali b. Ebi Talib'e verdi, Ali b. Ebi Talib'den Ali Zeynelabidin'e, ondan Muhammed Bakır'a, ondan Cafer es-Sadık'a geçti. Bu ilim cefr ilmidir" diyorlar. Cefr ilmi, harflerin ilmidir. Bununla kıyamete kadar olacak olaylar bilinir. Cafer es-Sadık'tan cefr bildiği ve onu şöyle tarif ettiği rivayet edilir: "O, Edemden bir kabdır. Onda Peygamberlerin ve İsrail oğulları bilginlerin bilgisi vardır. " İmamlardan cefre dair çok şey nakledilmiştir. Biz cefri bilmiyor ve onu kullanamıyorsak da Cafer es-Sadık'dan gelen sözlerden anlıyoruz ki cefr, imamların bilgi kaynaklarındandır ve Allah'ın, onlara lütfettiği bir ilimdir.[44]

Kitabu'l Cefr'de Kur'an'ın tefsiri ve batındaki garip manalar mevcuttur. Bu hususlar Cafer es-Sadık'tan rivayet olunmuştur. Fakat bu kitabın rivayeti kesintisiz ve muttasıl değildir. Bizzat kitabın kendisi de bilinmemektedir. Ortada olan şey, bu kitaptan kalan dayanağı olmayan kelimelerdir. Bunların da herhangi bir delili yoktur. Ebu'l-Hattab kuzu derisine yazılı bazı işaretlerden, harflerle yazılı gizli ilim, keşf ve istihracdan oluşan cefrin kendisine Cafer es-Sadık tarafından talim edildiğini bildirmektedir.[45] Ancak Cafer es-Sadık bunu haber alınca kendisi ile hiçbir alakasının bulunmadığını, yalan ve iftira olduğunu, bu işten uzak olduğunu ilan etmiştir. Cafer es-Sadık bu iddialar üzerine Ebu'l-Hattab'ı reddetmiş ve ondan uzak olduğunu bildirmiştir.[46] Cefr fikrinin tamamen Hattabiye fırkasından gel-

---

42 İbn Hallikan, *Vefayat'ul-A'yan*, I-VIII, Mısır 1948, I/191.
43 Bkz., Cabir b. Hayan'ın *Kimya Hakkında̧ki Risalesi*, Süleymaniye Bağdatlı Vehbi Efendi, 225/2'de kayıtlıdır.
44 Muhammed Hüseyin Muzaffer, *Imam al-Sadıq*, 148-149.
45 İbn Haldun, *Mukaddime*, Dergah Yay., I. Baskı, I-II, İstanbul 1982, I/791.
46 Mustafa Galib, *Tarih ed-Davet el-İsmailiyye*, 1965, 16; Moojen Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, Yale University, London 1985, 52.

diği anlaşılmaktadır. Çünkü Hattabiye fırkası, Cafer es-Sadık'ın, kendilerine cefr adında bir kitap verdiğini, onda gayb ilmine ve Kur'an'ın tefsirine dair ihtiyaç duyulan her şeyin bulunduğunu söyler. Gaybı bilmenin mümkün olmadığı konusunda Allah'u Teala Peygamber'in dilinden "Eğer ben gaybı bilseydim, elbette çok iyilik yapardım"[47] demiştir. Bunun için de Cafer es-Sadık gayb hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: "İnsanın gaybı bilmesi mümkün değildir"[48]

Cafer es-Sadık'a nisbet edilen bu eserler Cafer b. Muhammed isminden dolayı karıştırılmıştır. Bu isim Astrolog Ebi Maşer el-Feleki diye bilinen Cafer b. Muhammed el-Belhi'dir. Belhi zecr ve falda meşhurdu ve yıldız bilgisi öğretmeni idi.[49] Astroloji, fal ve cefr gibi ilimlerin Cafer es-Sadık'a nisbeti ilmen uygun değildir ve bilimsel gerçeklikten uzaktır.[50]

Bu eserler Cafer es-Sadık'a yalan yere isnat edilmiştir.[51] Recez ilmine, söz sanatına ve azaların ihtilacı ile ilgili yazılmış eserler, Cafer b. Ebi Ma'şer'e aittir.[52] Cafer b. Ebî Maşer Astroloji'de üstad idi. Astroloji ile ilgili "Medhal, Zeyc ve Uluf" gibi meşhur eserleri vardır. Bunun yanında Tefsir ve Ahkam ile ilgili açıklamaları da mevcuttur.[53]

Cafer b. Muhammed astronomi ile ilgilenmiştir. Ancak nisbet edilen Astroloji doğru değildir. Mesela Müslümanlar arasında ihtilaf olunan Ramazan ayının tespiti konusundaki görüşleri dikkat çekicidir.[54]

Cafer es-Sadık'a bazı vaaz ve nasihatler izafe edildiği gibi, Şii doktrinini müdafaa eden çok sayıda kitap da izafe edilir. Muhtemelen bunlardan hiç biri de doğru değildir. Bu kitaplar keşf, sihir ve kimya ile ilgilidir. En önemlileri de Cafer'in geleceğe ait verdiği haberlerle ilgili olan Cefridir."[55]

Bir çok Şii gurup, batıl görüşlerini ona isnat ederek kendilerine meşruiyet kazandırmak istemiştir. Çünkü o herkesin ittifakla kabul ettiği bir alim-

---

47 Araf, 7/188

48 Cafer es-Sadık, Kitabu't-Tevhid, 24.

49 İbnu'l-Kesir, İmaduddin Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, (774/1372), *el-Bidaye ve'n-Nihaye,* Haz., Mehdi Ali Seçkin, Çağrı Yay., İstanbul 1996, I-XIV, XI/51; Esed, Haydar, *İmamu's-Sadık ve Mezahibu'l-Erbaa*, III. Baskı. I-III, 1392/1971, I/64.

50 Bkz., Seyyidü'l-Ehl Abdülaziz, *Cafer b. Muhammed*, 1384/1964, 51.

51 Bkz., İbn Kesir, *a. g. e.*, X/177.

52 İbn Kesir, *a. g. e.*, XI/102.

53 İbn Kesir, *a. g. e.*, XI/102.

54 Seyyidü'l Ehl, *a. g. e.*, 50.

55 Hodgson, Marshall G. S., *"Djafar el-Sadık,* EI2, Leiden 1983, II/375.

dir. Rafıza'nın en kötü işlerinden birisi, Cafer es-Sadık'a yalan isnatlarda bulunmalarıdır. Öyle ki onun kadar hakkında yalan uydurulan başka kimse yoktur. Kendisinden iki yüz sene sonra gulat fırkalarının dayanağı olan bazı kitaplar ona atfedilmiştir.[56] Cafer es-Sadık'a nisbet edilen Astroloji, Fał, Kimya, Cefr ile ilgili eserler şunlardır:

1. Risalet al-Fal al-Kur'an: Bu eser Süleymaniye Hacı Mahmut Efendi 4224/12'de kayıtlıdır. 151-154 varakları arasında olup, her varak 33 satırdır ve 228x149 mm ebadında nesih yazı ve kağıt ciltle kaplıdır. Eserin üzerinde Beşiktaş Vakıf Kütüphanesi ve sene 1081 yazılıdır. Eserin başında yuvarlak şeklinde bazı sürelerin adları yazılıdır. Âyetlerin açıklaması Farsça yazılmıştır. Eser Allah'a hamd ile başlamaktatır. Bazı surelerin âyetleri ve bu âyetler okunduğunda neler yapılabileceği yazılmaktadır. Eserin en sonunda ise "Temmet Fal el-Kur'an el-Cafer es-Sadık radiyallahu anh" yazılıdır.

2. İhtiyarat el-Eyyam: Bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 3554/3'de ve Beyazıt 7882/1'de kayıtlı olup, 85-89 varaklar arasındadır. Ayrıca üç nüshası Borl 5903/2, Paris 1224 ve Leiden 7525'dedir.[57] İhtiyarat tamamen Astroloji ile ilgili bir eserdir. Burada ayın otuz gününü ele alıp her gününün gaybını, sırrını ve astrolojik özelliklerini anlatır. Son bölümde hayvanları ele alır ve onların da herkesçe bilinemeyecek bazı gizli yönlerini ve özelliklerini ortaya koymaya çalışır. Mesela, ayın birinci, ikinci günleri her türlü teşebbüs için iyi, üçüncü günü hayırsızdır, dokuzuncu gün çok uygun, on beşinci gün çok uğursuzdur. Güvercin kanı göz cerahatlenmelerine çok faydalıdır gibi açıklamalara yer verilmiştir.

Leiden 7527'de kayıtlı olan nüshası hakkında, Ebied R. Y. and Young M. J. L. A. "*A Treatise On Hemerology Ascribed To Ga'far Al-Sadıq"- "Cafer es-Sadık'a Nispet Edilen Astrolojik Eseri Üzerine Bir İnceleme*" adlı bir makale yazmıştır. Bu makalede Hemerology şöyle tanımlanmaktadır; "Ayın belirli günlerinin uğurlu veya uğursuz olduğunu araştırma amacıyla astrolojik hesaplama usulü üzerine bina edilen İslâmî bilimdir. " Bu nüshanın dikkatsizce yazılmış bir el yazısı olup 15 satır halinde yazıldığı belirtilmektedir. Üzerindeki tarih 22 Recep 1309 Cumartesi günü olarak

---

56 İbn Teymiye, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdilhalim (728/1263), *Minhacu's-Sünneti'n-Nebeviyye*, I-IV, Riyad 1406/1986, I/464-466.

57 Sezgin, *GAS*, I/531.

verilmektedir. İmlasının bozuk olduğu ve Farsça'nın etkisinde kalındığı ifade edilmektedir. Bu nüshanın korunduğu, ancak diğer nüshaların korunulmadığı ifade edilmektedir.[58]

Esad Efendi 3554/3'de kayıtlı nüsha, makalede anlatılanlar ile karşılaştırıldığında bu nüshanın başında "İhtiyarat el-Eyyam İmamu Cafer es-Sadık, Kitabu'l Keşif an Mücavereti Hezihil Afati Celaleddin es-Suyuti Kitabu'l Akdu'n-Nefs ve Nezhatu'l Celihi" yazılıdır. Bunun için de Leiden baskısı ile elimizdeki Esad Efendi baskısı biribirine benzememektedir.

3. Risale-i Adiya: Bu eser Süleymaniye Fatih 2037/5'de kayıtlıdır. 181x1-32mm ebatında, 231-245 varakları arasında olup, her varak 18 satırdır. Nesih bir hatla yazılmıştır. Eserde âyetler yazılıp karşısına Farsça ne anlama geldiği yazılmaktadır. Fal hakkında bir eserdir.

4. Kitabu'l-Hafiye: Bu eser Süleymaniye Carullah 1534/1'de kayıtlıdır. Üzerinde h. 678 yazılı ve 27 varak ve kağıt ciltlidir. Kitabın başında "Hafiyetü'l İmamu Cafer es-Sadık" yazılıdır. Eser Cefr hakkındadır. Kitabın adı *"Kitabu'l-Cefr el-Hafiye fi'l-Cefr"*dir. Ayrıca el-Hafiye fi İlmi'l-Huruf veya "el-Hafiye" adlarıyla da anılan eserin yazma nüshaları British Museumda, İskenderiye el-Mektebetu'l-Belediye'de, Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye'de (Tal' at), Süleymaniye (Köprülü) kütüphanelerinde bulunmaktadır.[59] Bu eser, gelecekteki olaylardan ve gayb haberlerinden bahseder.

5. İhtilacu'l-Aza: İnsan organlarındaki titremeler ve bunların sebep olduğu hastalıklardan bahseden bu eserin yazma nüshaları Berlin Staatsbibliothek ve Gotha kütüphanelerinde mevcuttur. Eser Kastamonu 2997/2 (h. 954) ve III. Ahmed 3466 (h. 693) 'da kayıtlıdır.[60] Bu eser, Cafer es-Sadık'a yalan yere isnat edilmiştir.[61] Çünkü, recez ilmi, söz sanatı ve azaların ihtilaci ile ilgili yazılmış eserlerin çoğu, Cafer b. Ebi Ma'şer'e aittir.[62]

6. Risaletü'l-Fal: Bu eser Pertev 626/18, Reşid 538/2'de kayıtlı olup, 115^{a}-116^{a} varakları arasındadır. Kastamonu 2997/3, Çorum 3110/3, Gotha 73, Amsterdam 674, Ahmet (Topkapı) 1597, Aşır 442, Taşkent 3879, 3903'de

58 Geniş bilgi için. bkz. Ebied R. Y. and Young M. J. L. A., *"A. Treatise on Hemerology Ascribed To Ja'far al-Sadık"*, Arabica, C. XXIII. (sayı 3) 296-299.

59 Sezgin, *GAS*, I/529-530.

60 Sezgin, *GAS*, I/529-530.

61 İbn Kesir, *el-Bidaye*, X/177.

62 İbn Kesir, *el-Bidaye*, XI/102.

kayıtlıdır. Eserin Pertev Paşa nüshası nesih yazı ile yazılmıştır. Üzerinde Osman b. Yahya yazısı ve h. 1118 tarihi yazılmaktadır.

7. *Kur'a-i Caferiya:* Bu eser Süleymaniye Bağdatlı Vehbi Efendi 940/1'de kayıtlıdır. 207x150 mm ebatında, nesih hattı ile yazılan eser, 20 varak olup, her varak 19 satırdır. Besmele ve Allah'a hamd ile başlanılmış ve üzerinde Seyyidu'l-Efendi Hazretleri yazılı ve mühür vardır. Ayrıca eser Ayasofya 1999/1'de de kayıtlıdır. Bu eserin matbu hali 24 sayfa olup, 64 babdan teşekkül etmiştir. Eser 1319 senesinde basılmıştır. Bu eser fal hakkındadır.[63] Ayrıca Arapça'dan Osmanlıca'ya çevirisi 1323'de İstanbul'da Seyyid Süleyman Hüseyin tarafından yapılmıştır ve basılmıştır. Kader Matbaası tarafından basılan eser Fırat Üniversitesi Kütüphanesi nadir eserler bölümünde bulunmaktadır. Eserin birinci sayfasında "İmam Cafer Sadık (r. a) Teala anh. hazretlerinin tertip buyurmuş oldukları falnamenin aslı Arapçasından tercüme suretiyle vucude getirilmiş musahhah ve mükemmel tefeülnamedir. " yazılıdır. Bu eserle fala bakan bir insan şu şekilde bakar; Her kim fal bakmak arzusunda olursa, bir tane küp şeklinde fal tahtası yaptırır. Fal tahtasının her bir tarafına "Elif, Ba, Cim, Dal" harflerini yazar. Daha sonra her ne niyet tutulursa tutulsun, yapacağı işin hayırlı olup olmadığını anlamak maksadıyla fal arzu ederse, başlamadan önce bir Fatiha, yedi salat ve selam ve "İndehu mefatihu'l-ğaybi la ya'lamuha illa huv" âyetini okur. Sonra Allah'a, hayır getirmesi için dua ederek, niyet eder. Fal tahtasını sağ eline alır ve besmele çekerek atar. Sırasıyla üç defa tekrar eder ve hangi harf gelirse onu yazar. Üç harfi sıraladıktan sonra, risalenin sonunda fihristte bu yeri bulur ve falına bakar.[64] Ayrıca bu eser Mustafa Varlı tarafından sadeleştirilerek Cafer es-Sadık'ın Yıldıznamesi adlı eserin sonuna ek olarak verilmiştir.[65]

8. *Hırzu'l-İmam*: Ayasofya 3324/9'da kayıtlıdır. Eser 2 varak olup her varak 32 satırdır. Nesih hat ile yazılmıştır. Bu eser fal hakkındadır.

---

63 Eser hakkında Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde bir doktora çalışması yapılmıştır. Ancak eser hakkında doyurucu bilgi mevcut değildir. Tezde, fal çeşitlerinden bahsedildikten sonra Türk İslam dünyasındaki fal çeşitlerinden bahsedilir. III. bölümde ise Risale-i Falname-i Cafer es-Sadık'ın transkribi yapılmıştır. Söz konusu tezde ele alınan bu eser 47 sayfa ve matbudur.

64 Cafer es-Sadık, *Falname-i Cafer es-Sadık*, Çev. Seyyid Süleyman Hüseyni, Kader Matbaası, İstanbul 1333, 5-6.

65 Cafer es-Sadık, *Yıldızname*, Çev. Mustafa Varlı, Esma Yay., İstanbul trz., 193-223.

9. Heyaliku'n-Nur (es-Seba): Tılsımdan bahseden bu eserin iki nüshası Bibliotheo Nationale ve Camride Üniversitesi kütüphanesindedir.[66]

10. *Hizbu İstiaze-i Usbuiyye:* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde kayıtlı olan eser 1293 basımlı 13 sayfadır. Basım yeri İstanbul ve dili Arapça'dır. Eser gizli ilimlerden bahsetmektedir.

11. *Kur'a Name-i İmam Cafer es-Sadık:* Eser Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde kayıtlıdır. Eser 43 sayfa olup, psikoloji ve gizli ilimlerden bahsetmektedir. Eserin basım yeri ve tarihi yoktur.

12. Risaletü fi'l-Kur'atü li'l-İmami Cafer es-Sadık: İstanbul-Beyazıt Devlet Kütüphanesinde 8048 numarada kayıtlı olan eser yazma olup, dili Arapçadır. Bu risale 12a-37b varaklar arasındadır. Gizli ilimlerden ve psikolojiden bahsetmektedir.

13. Risaletü fi't-Tefauli bi'l-Mushafi'ş-Şerif: İstanbul-Süleymaniye-Reşid Efendi Kütüphanesinde bulunan eser 538 numarada kayıtlıdır ve 23-124 varakları arasında yer almaktadır. Arapça olan eser nesih yazı ile yazılmış gizli ilimlerden bahsetmektedir.

14. Yıldızname; Bu eserin asıl nüshasını göremediğimizden dolayı, ancak Mustafa Varlı'nın çevirisine göre anlatacağız. Cafer es-Sadık'a nisbet edilen bu Yıldızname, 12 burçtan bahsetmektedir. Bu burçlar, Kur'an'ın anahtarı olan besmelenin 19 harfin, 7'si haftanın günü, 12'sini de Kur'an saat kabul etmiştir. Asıl gerçek bu usül ve kaideye tekamül ederek kullanılan âyet ve tılsımlara eşit gelmektedir. 12 burcu Sultan Süleyman bu şekilde gizleyerek aşikar etmiştir. Yıldızname'deki 12 taksim burç usulü gerçekte 36'dır. Gelmiş, gelecek ve içindeki bulunduğu zaman olduğu halde 36'ya eşittir. Her burca tekamül eden şahıs unsuru ise 4 taksim üzerinden bakılır.[67] Bu yıldıznameye baktığımızda tamamen Cafer es-Sadık'ın fikirlerine ve düşüncelerine uymadığını görmekteyiz. Çünkü Yıldızname'deki ebced, büyü ve muskalarda kullanılmıştır.[68] Ayrıca Varlı, şimdiki neslin cahilliğinden dolayı daha derinliklere inmekten sakınca gördüğünü ifade etmektedir.[69]

---

66 Sezgin, *GAS*, I/530.
67 Geniş bilgi için bkz., Cafer es-Sadık, *Yıldızname*, Çev. Mustafa Varlı, Esma Yay., İstanbul trz.
68 Cafer es-Sadık, *Yıldızname*, 28-29.
69 Cafer es-Sadık, *Yıldızname*, 224.

C. Diğer Eserler

Cafer es-Sadık'a nisbet edilen bu eserlerin dışında, itikat, dua, edep, gıybet, evliya makamları, Kaderiyye, Hariciler ve Rafızilerle tartışmalar, fütüvvet, Akaid ve Kelam, dini ve ahlaki muhtevalı sözler ve kimya hakkında eserler de vardır. Bunlar;

1. Risaletü'l-Vesaya Ve'l-Fusul: Kimya ile ilgili olan bu risale "Kitabu'r-Risaleti Cafer es-Sadık fi İlmi Sanaati ve'l-Haceru'l-Mükerrem" olarak da bilinir. Nuri Osmaniye, Rampur ve Halep Kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan risale, Almanca tercümesiyle birlikte J. Ruska tarafından neşredilmiştir. [70]

2. Risaletü fi'l Kimya: Tunus 3735/I'de kayıtlı olup, h. 1249 yılında yazılan eser 44-62 varakları arasındadır. [71]

3. Esiletün-Nebi: Mirac gecesi Nebi'nin Allah'a sorduğu sorular vardır. Eser 109-142 varakları arasında olup ve üzerinde h. 1069 tarihi yazılıdır. Belediyyetü'l İskenderiye 2/2166'de kayıtlıdır. [72]

4. *Dua'ül Cevşen:* Bir kaç varak hacmindeki bu eser hicri XI. yüzyılda istinsah edilmiş bir nüshası Bibliothaque Nationale'da bulunmaktadır. Paris 1216/3'de de bir nüshası vardır. [73]

5. *Munazaratu's-Sadık fi't-Tafdili Beyne Ebi Bekir ve Ali*; Zahiriye Maq. 111/15 kayıtlı olup, 222-235 varakları arasındadır, üzerinde h. 588 tarihi yazılıdır. [74] Bir başka nüshası da Ebu'l Kasım Abdurrahman b. Muhammed b. Said el-Ensari el-Buhari tarafından 435/1043'de rivayet edilen bir eser olup, Şehid Ali 2763/12'de kayıtlıdır. 152a-156b varakları arasındadır ve üzerinde h. 669 tarihi yazılıdır. Elimizdeki bu eser Cafer es-Sadık'ın bir Rafizi olarak kabul edilen biriyle tartışmasından bahseder. Eser'de Rafizi' nin Cafer es-Sadık'a şu soruları yönelttiği görülür; Peygamber'den sonra en hayırlı kimdir? Buna delilin nedir? Bu düzeydeki tartışmadan sonra, Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali arasında ayırım yaptığından dolayı Allah' ın kendisinin tövbesini kabul edip etmeyeceğini sorar. Cafer es-Sadık'da

---

70 Sezgin, *GAS,* I/531; Haşımi, Muhammed Yahya, *İmamu's-Sadık Mülhimu'l-Kimya,* Bağdat 1958. 49.
71 Sezgin, *GAS*, I/531.
72 Sezgin, *GAS,* I/530.
73 Sezgin, *GAS*, I/530.
74 Sezgin, *GAS,* I/530.

tövbe kapısının açık olduğunu ve tövbe etmesini ister. Rafızi bunun üzerine tövbe eder. Eserin sonunda bu el yazmasının 669/1270 yılı şevval ayında Yusuf b. Muhammed tarafından yazıldığı ifade edilmektedir.

6. *Kitabu's-Sırat:* Bazı ıstılahların batıni tevillerinden bahseder, mesela sırattan bahseder. Paris 1442'de kayıtlı olup, 80-182 varakları arasındadır ve h. 1206 tarihi yazılıdır. [75]

7. *el-Hikemu'l-Caferiyye:* Mecalisü'l-Müminin kitabının muhtasarıdır. Arif Temur tarafından 1957 tarihinde Beyrut'ta neşredilmiştir. [76] Eser, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde bulunmaktadır. Matbaatü'l-Katolikiyye'de 88 sayfa olarak basılmıştır. Eser üç babdan ibaret olup birincisi Babu'l-Edeb, İkincisi Babu'l-Gıybet, Üçüncüsü Babu'l-Muase ve'l-Musave'dir.

8. Es-Suluku'n-Nadiru fi ilmi'l-Evaili ve'l-Evahiri: C. B. Beatty 3223'de kayıtlı olup, 99-114 varakları arasındadır ve üzerinde h. 1003 yazılıdır. [77] Bu eserin bir nüshası Makalat der Suluk, Süleymaniye kütüphanesi Uşşaki Tekkesi 16'da ve A. Ü. İlahiyat Fakültesi 3097 no'da, kayıtlıdır. Milli kütüphanede "Makamatü Cafer es-Sadık" şeklinde transkript edilmiş, 1958'de İstanbul'da basılmıştır. Eserde 18 Evliya makamları tek tek açıklanmaktadır. Adil Ali Atalay'ın yazdığı İmam Cafer Buyruğu adlı eserde de Makamatı Cafer es-Sadık başlığıyla bir bölüm olarak yazılmıştır.

9. Kitabu'r-Red ale'l Kaderiyye, Kitabu'r-red ale'l Havaric ve Risaletu Red ale'l Gulat Mine'r-Refavız isimli kitaplar ona nisbet edilmektedir. [78] Ancak bu eserlerin hiçbirine Türkiye'deki kütüphanelerde ulaşılamadı.

10. Misbahu'ş-Şeria ve Miftahu'l Hakika: Cafer es-Sadık'ın dini ve ahlaki muhtevalı sözleri 100 babda ele alınmıştır. Cafer es-Sadık'a nisbet edilen bu eser, tamamen sufi ifadelere benzemektedir. Hakaiku'l-Tefsiru'l Kur'an'la beraber basılmıştır. Bu bölümde ise, Kur'an'da bazı sureleri ele alınıp, her sureden birkaç âyetin tefsiri yapılmıştır.

---

75 Sezgin, *GAS*, I/530.
76 Sezgin, *GAS*, I/530.
77 Sezgin, *GAS*, I/531.
78 Bağdadi, Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Çev. E. Ruhi Fığlalı, Ankara 1991, 289.

11. Müsneden Kebiran: Şia, Cafer es-Sadık'tan rivayet etmiştir. Ancak Cafer es-Sadık, mallarını topladığında birkaç eseri kaybedilerek yasaklanmıştır. Fakat niçin yasaklandığı bilinmemektedir.[79]

12. Mecamiu'l-Ezkar: Hacı Mahmut Efendi 1894'de kayıtlıdır. Cildi deri ve kağıttır. Başlıklar ve âyetler, kırmızı ile yazılıdır. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde 659'da kayıtlıdır. Üzerinde 27 sefer 1284 yazılıdır. Mühür vardır ve üzerinde Rıza yazılıdır. Eserin bir başka nüshası Reşadiye 516'da kayıtlı ve 77 sayfadır. Esere besmele, Allah'a hamd ve Cafer es-Sadık'a mağfiretle başlanmıştır. Eser Osmanlıca yazılıdır. Eser, âyetler ve hadislerle başlayıp, müzakere edilir. Ancak bu eserde Cafer b. Muhammed isminde, başka isimlerin olduğu ve onların yazmış olduğu bazı eserlerin sırf isim benzerliğinden dolayı Cafer es-Sadık'a nisbet edildiği görülmektedir. Çünkü Mecamiu'l-Ezkar, Cafer b. Muhammed isimli birine ait olup, bu eserin Mukaddime kısmında Buhari, Müslim, Mişkat ve Mesabih isimli eserlerden istifade edilerek faydalı duaların toplandığı bir kitap olduğu yazılmaktadır.

13. Fütüvvetname-i Cafer es-Sadık: Eser'in başında Risaletuhu fütüvvet, besmele ve Allaha hamd yazılmaktadır. Eser, Osmanlıca ve 90 sayfadır. Bu eser, Orhan oğlu I. Beyazıd'ın zamanında yazılmıştır. Esere on iki imama salat ve selam, Sultan Beyazıd'a dua ve Şia'nın Osmanlı ile iyi ilişkiler içerisinde olduğuna dair ifadelerle başlanılmıştır. Eser matbudur.

14. Kitabu'l-Heft ve'l-Edille: Mufaddal b. Amr el-Cu'fi tarafından rivayet edilen ve Mustafa Galip tarafından da tahkik edilen eser Arapça olup 231 sayfadır. Eser, Akaid ve Kelam hakkındadır. Eserin sonunda tahkik edilen yazmadan birkaç varak örnek verilmiştir.

15. Tarif Tedbir el-Hacer: Ankara, Saib 3116'de kayıtlı olup, 233-236 varakları arasındadır.[80]

16. Risalet er-Reml: Ali Emiri, Arabi 2794'de kayıtlıdır. 165x115 mm ebatında, 8 varak ve her varak 11 satır ve hattı nesih'dir.

17. Mahmudi fil-Eyyam ve Mezmumatüha ve Mütevvassıtuha fi Ehvali min Külli Şehr: Saray, Ahmet III'de 1177/3 kayıtlıdır ve 211-214 varakları arasındadır.[81]

---

79 Seyyidü'l Ehl, *Cafer b. Muhammed*, 58.
80 Sezgin, *GAS*, I/531.
81 Sezgin, *GAS*, I/530.

18. Cedveli fi Mezhebi's-Sinine ve'ş-Şuhuru ve'l-Eyyam: Leiden 1048 kayıtlı olup ve 77-85 varakları arasındadır.[82]

19. Mülhima: Gotha 78'de kayıtlıdır ve 6 varaktır.[83]

20. Siracu'z-Zulme fi Tıbbi Eimme: Vehbi Efendi 1488/4'de kayıtlı olup 43-62 varakları arasındadır ve h. 1058 tarihi yazılıdır.[84]

21. Risaletü fi'l-İksir: Bursa, Genel 813'de kayıtlı olup, 77a-79a varakları arasındadır ve üzerinde h. 813 yazılıdır.[85]

22. el-Edilletu ale'l-Halkı ve't-Tedbir: Bengal 857'de kayıtlıdır.[86]

23. Risaletü fi Fadli'l-Hacri ve'l-Musa: İskenderiye 2930'de kayıtlıdır.[87]

24. *Kitabu İsbati's-Sani:* Tahran'da Milli S. RIMA III/47'de kayıtlıdır.[88]

25. el-Ediye el-Üsbuiyye: Nuru Osmaniye 295/2 (h. 916) 'da kayıtlıdır.[89]

26. Buyruklar: Cafer es-Sadık'a nisbet edilen eserlerin içerisinde buyrukların da olduğu, ancak bunların hiçbirinin ilk dönem kaynaklarda bulunmaması dikkat çekicidir. Bunun için de elde ettiğimiz Cafer es-Sadık buyrukları ayrı bir çalışma olarak düşünülmektedir.

Sonuç

Şia, Cafer es-Sadık'a bazı vaaz ve nasihatler izafe ettiği gibi, Şii doktrinini müdafa eden çok sayıda kitap da izafe etmektedir. Bu kitaplar kesf, sihir, fal ve kimya ile ilgilidir. En önemlileri de Cafer es-Sadık'ın geleceğe ait verdiği haberlerle ilgili cefridir. İlk dönem kaynaklara bakıldığında ise, red olunmuş bir çok mesele hakkında Cafer es-Sadık'a izafe edilen rivayetlerin mevcut olduğu görülmektedir. Mesela Şii-İmamiyye'ye göre Cafer es-Sadık bütün gizli, felsefi, tasavvufi, fıkhi, kimyevi ve tabi ilimlere; Zebur, Tevrat, İncil ve İbrahim'in suhufuna, Fatıma mushafına, her türlü helal ve harama, geçmiş ve gelecekteki bilgi ve haberleri ihtiva eden cefr ilmine vakıftır.

---

82 Sezgin, *GAS,* I/530.
83 Sezgin, *GAS,* I/531.
84 Sezgin, *GAS,* I/531.
85 Sezgin, *GAS,* I/531.
86 Sezgin, *GAS,* I/531.
87 Sezgin, *GAS,* I/531.
88 Sezgin, *GAS,* I/530.
89 Sezgin, *GAS,* I/530.

Araştırmada tesbit edilebildiği kadarı ile Cafer es-Sadık'ın Kitabu't-Tevhid adlı eseri hariç, diğer bütün eserler ona nisbet edilmiştir. İstanbul-Süleymaniye'de tesbit ettiğimiz ve kaynaklarda bahsedilen Cafer es-Sadık'a nisbet edilen eserler incelendiğinde bu sonuca varılmaktadır. Bu nedenle Sihir, Kimya, Fal, Zecr ve Cefr gibi ilimlerin ona nisbeti ilmen uygun değildir. Çünkü bu iddialar bilimsel temelden yoksun ve çelişkilerle doludur.

KAYNAKÇA

AMİLİ, İmamu's-Seyyid Muhsin el-Emin, *Ayanu'ş-Şia*, Beyrut 1983.

ATEŞ, Süleyman, *Sülemi ve Tasavvufi Tefsiri*, İstanbul 1969.

..............., *İşari Tefsir Okulu, AÜİF. Yay.*, Ankara 1964.

BAĞDADİ, Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Çev. E. Ruhi Fığlalı, Ankara 1991.

CABİR B. HAYYAN, *Kimya Hakkındaki Risale*, Süleymaniye Bağdatlı Vehbi Efendi, 225/2.

CARL BROCKELMANN, *Geschichte Der Arabischen Litteratur*, I-II, Leiden 1943-49.

CERRAHOĞLU, İsmail, *Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*, Ankara 1968.

EBİED, R. Y. and Young M. J. L. A., Arabica C. XXIII. (sayı 3), *A. Treatise on Hemerology Ascribed To Ja'far al-Sadık*, 296-299.

ESED, Haydar, *İmamu's-Sadık ve Mezahibu'l-Erbaa*, III. Baskı. I-III, 1392/1971.

GALİB, Mustafa, *Tarih ed-Davet el-İsmailiyye*, y. y., 1965.

HAKİM ES-SEMERKANDİ, (412/1021), *Sevadu'l-Azam*, İstanbul 1304

HAŞİMİ, Muhammed Yahya, *İmamu's-Sadık Mülhimu'l-Kimya*, Bağdat 1958.

HODGSON, Marsall G. S., *"Djafar al-Sadık"*, EI2, Leiden 1983.

HORASANİ, M. Vaiz Zade, *"Cafer es-Sadık"*, Ehli Beyt, Yıl II, s. 8, Haziran, Ankara 1985.

GÖLPINARLI, Abdulbaki, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Der Yay., İstanbul 1987.

İBN HALLİKAN, *Vefayat'ul-A'yan*, I-VIII, Mısır 1948.

İBN HALDUN, *Mukaddime*, Dergah Yay., I. Baskı, I-II, İstanbul 1982.

İBN TEYMİYE, *Minhacu's-Sünneti'n-Nebeviyye*, I-IV, Riyad 1406/1986.

İBNU'L-KESİR, İmaduddin Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer, (774/1372), *el-Bidaye ve'n-Nihaye*. Haz., Mehdi Ali Seçkin, Çağrı Yay., İstanbul 1996, I-XIV.

KAVAKÇI, Yusuf Ziya, *İslam Araştırmalarında Usul*, Ankara 1976.

KIRCA, Celal, *Cafer es-Sadık ve Ona İzafe Edilen Tefsiri*, EÜİF. Sayı. 6, Kayseri 1989.

MECLİSİ, Muhammed Bakır b. Muhammed, *Biharu'l-Envar*, II. Baskı, 1-111, Beyrut 1401/1983.

MOOJEN MOMEN, *An Introduction to Shi'i Islam*, Yale University, London 1985.

MUZAFFER, Muhammed Hüseyin, *Imam al-Sadiq*, Çev. Jasim al-Rasheed, Ensariyan Foundation, Kum 1998,

SEYYİDÜ'L-EHL, Abdülaziz, *Cafer b. Muhammed*, 1384/1964.

SEZGİN, Fuat, *Tarihu't-Turasi'l Arabi*, Arapçaya çev. Mahmud Fehmi Hicazi vd., I-VIII, Riyad 1982-88.

.................., *Geschichte des Arabischen Schrifttums*, I-IX, Leiden, E. J. Brill, 1967-84.

ŞEYH SADUK, *Risalatu'l-İ'tikadati'l-İmamiyye*, çev. E. R. Fığlalı, Ankara 1978.

ALİ ZEY'UR (İşraf,), *Kitabu's-Sadık Hakaiku't-Tefsiru'l-Kur'an ve Misbahu'ş-Şeria*, I. Baskı, Beyrut 1993.